

UDK 539.384.2

Upogib nosilcev s konstantnim prerezom v elasto-plastičnem območju

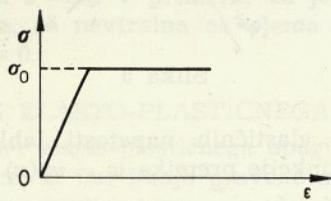
FRANC KOSEL — IVAN BORŠNIK

V članku je obravnavan primer elasto-plastičnega upogiba nosilcev še posebej glede na določanje deformacijskega stanja po razbremenitvi. Obravnavani so primeri, ko so nosilci obremenjeni s konstantnim upogibnim momentom in imajo konstanten pravokotni, kvadratni, okrogli, enakokraki trapezni in enakokraki trikotni prerez. Za prve tri primere je bil izveden tudi preizkus in primerjan z analitično določenimi rezultati.

1. UVOD

V praksi nas pogosto zanima deformacijsko stanje nosilca po razbremenitvi. Takšne plastične deformacije se pojavljajo v elementu tedaj, ko so zunanjje obremenitve dovolj velike, da je napetostno stanje v elasto-plastičnem območju. Pri navijanju vijačnih vzmeti nas zanima potreben navjalni premer, da dobi vzmet po razbremenitvi zaželeno obliko. Podobnih primerov je v praksi še dovolj.

Vzemimo material, ki naj ima funkcijo $\sigma = \sigma(\epsilon)$ po sl. 1. Upogibni moment M_{pl} naj bo tolikšen, da se nosilec v prerezu delno plastično deformira.

Slika 1

Po razbremenitvi se vzpostavi ravnotežno stanje med elasto-plastičnim in elastičnim upogibom.

Po razbremenitvi lahko določimo napetostno stanje $\sigma_R(z)$ (sl. 2) iz naslednjih predpostavk [1]:

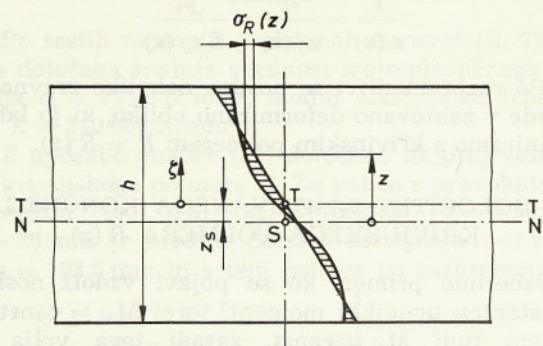
a) Menimo, da se po razbremenitvi zaradi notranjega upogibnega momenta pojavijo samo elastične napetosti.

b) Tangencialne napetosti med vlakni pri upogibu zanemarimo.

c) Vektor upogibnega momenta mora delovati v eni od vztrajnostnih osi prereza.

d) Velja naj Bernoulli-Navierjeva hipoteza o ravnih prerezih.

e) Os nosilca naj bo pred deformacijo ravna.

Slika 2

Pri elasto-plastičnem upogibu leži nevtralna os napetostnega stanja $\sigma_{pl} = \sigma_{el}(z)$ za $z = z_s$ oddaljena od težiščnice prereza, ki pomeni nevtralno os popolnoma elastičnih upogibnih napetosti po razbremenitvi

$$\sigma_{el} = \sigma_{el}(\zeta)$$

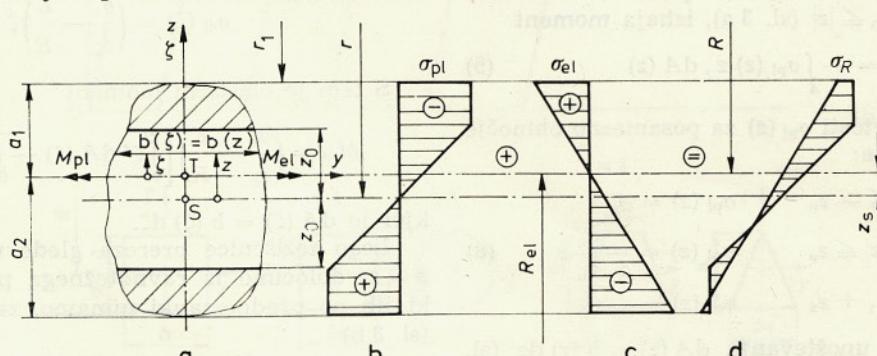
oziroma zaradi $\zeta = z - z_s$ je tudi

$$\sigma_{el} = \frac{M_{el}}{I_y}(z - z_s) \quad (1)$$

kjer sta z_s — lega težiščnice glede na nevtralno os prereza in I_y — ekstremni aksialni vztrajnostni moment glede na os, v kateri deluje vektor momenta.

Funkcija preostalih napetosti je s tem

$$\sigma_R(z) = \sigma_{pl}(z) - \sigma_{el}(z - z_s) = \sigma_{pl}(z) - \frac{M_{el}}{I_y}(z - z_s) \quad (2)$$

Slika 3

in mora zadoščati zahtevi o momentnem ravnotežju

$$M_R = \int_A \sigma_R(z) z dA(z) = 0 \quad (3)$$

iz katerega lahko določimo deformacijsko stanje.

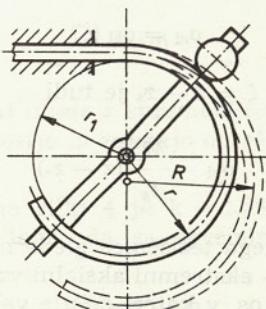
Ob upoštevanju poprejšnjih predpostavk lahko na meji med elastičnim in plastičnim območjem $z = z_0$ (sl. 3) določimo krivinski radij deformiranega nosilca v elasto-plastičnem napetostnem stanju.

$$\frac{1}{r(x)} = \frac{\varepsilon_0}{z_0(x)} = \frac{\sigma_0}{E z_0(x)} \quad (4)$$

Po razbremenitvi se nosilec nekoliko zravnva in preide v zahtevano deformirano obliko, ki jo lahko definiramo s krivinskim polmerom $R = R(x)$.

2. DOLOČITEV ZAHTEVANEGA KONČNEGA KRIVINSKEGA POLMERA $R(x)$

Izberimo primer, ko se pojavi vzdolž nosilca konstanten upogibni moment, torej $M_{pl} = \text{const}$ in s tem tudi $M_{el} = \text{const}$, zaradi tega velja še $z_0 = \text{const}$ in iz enačbe (4) $r = \text{const}$. Temu primeru ustreza v praksi krivljenje palice s konstantnim prerezom na valju s polmerom $r = \text{const}$ (sl. 4). Če predpostavimo, da je tudi material elementa homogen in izotropen ($E = \text{const}$), bo krivinski polmer R deformiranega nosilca po razbremenitvi tudi konstanten $R = \text{const}$.

Slika 4

Iz momentnega ravnotežnega pogoja glede na glavno vztrajnostno os prereza (y), v kateri deluje moment M_{pl} , ki povzroča delno plastično deformacijo v območju $z_0 \leq |z|$ (sl. 3 a), izhaja moment

$$M_{pl} = - \int_A \sigma_{pl}(z) z \cdot dA(z) \quad (5)$$

Funkcija napetosti $\sigma_{pl}(z)$ za posamezno območje prereza (sl. 3 b) je:

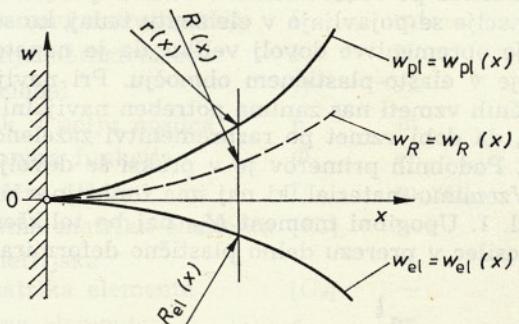
$$\begin{aligned} -(a_2 - z_s) &\leq z \leq -z_0 & \sigma_{pl}(z) &= \sigma_0 \\ |z| &\leq z_0 & \sigma_{pl}(z) &= -\frac{\sigma_0}{z_0} z \\ z_0 &\leq z \leq a_1 + z_s & \sigma_{pl}(z) &= -\sigma_0 \end{aligned} \quad (6)$$

S tem je ob upoštevanju $dA(z) = b(z) dz$ (sl. 3 a) potreben upogibni moment

$$\begin{aligned} M_{pl} = -\sigma_0 \left\{ \frac{1}{z_0} \left[\int_0^{z_0} z^2 dA(z) - \int_0^{-z_0} z^2 dA(z) \right] + \right. \right. \\ \left. \left. + \int_{-z_0}^{z_s-a_2} z dA(z) + \int_{-z_0}^{a_1+z_s} z dA(z) \right\} \right\} \quad (7) \end{aligned}$$

V trenutku, ko zunanjega obremenitev ne deluje več, ostane samo nasprotno usmerjeni notranji moment, ki ga imamo za popolnoma elastičnega in se nevtralna os v tem primeru ujema s težiščnico. S slik 3 a in 3 c je ta elastični moment

$$M_{el} = \int_A \sigma_{el}(\zeta) \zeta dA(\zeta) \quad (8)$$

Slika 5

Funkcijo elastičnih napetosti lahko določimo z uporabo funkcije premika $w = w(x)$ (sl. 5)

$$w_R(x) = w_{pl}(x) + w_{el}(x) \quad (9)$$

ozziroma

$$\frac{1}{R} = \frac{1}{r} + \frac{1}{R_{el}} \quad (10)$$

ker velja

$$\frac{1}{R_{el}} = -\frac{\varepsilon_{el}}{\zeta} = -\frac{\sigma_{el}(\zeta)}{E \zeta} \quad (11)$$

in z upoštevanjem enačbe (4) lahko zapišemo zahtevani končni polmer

$$\frac{1}{R} = \frac{\sigma_0}{E z_0} - \frac{\sigma_{el}(\zeta)}{\zeta E} \quad (12)$$

in elastično napetost

$$\sigma_{el}(\zeta) = \left(\frac{\sigma_0}{z_0} - \frac{E}{R} \right) \zeta$$

S tem je elastični moment

$$M_{el} = \left(\frac{\sigma_0}{z_0} - \frac{E}{R} \right) \left[\int_0^{a_1} \zeta^2 dA(\zeta) - \int_0^{-a_2} \zeta^2 dA(\zeta) \right] \quad (13)$$

kjer je $dA(\zeta) = b(\zeta) d\zeta$.

Lego težiščnice prereza glede na nevtralno os $z = z_s$ določimo iz ravnotežnega pogoja osnih sil, ki jih po predpostavki nimamo, zato mora veljati (sl. 3 b)

$$N = \int_A \sigma_{pl}(z) dA(z) = 0 \quad (14)$$

ozioroma ob upoštevanju funkcije $\sigma_{pl} = \sigma_{pl}(z)$, (6)

$$z_0 \left[\frac{\int_{-z_0}^{z_s} dA(z) - \frac{a_1 + z_s}{z_0} \int_{-z_0}^{z_s} dA(z)}{z_s - a_2} \right] + \\ + \int_0^{-z_0} z dA(z) - \int_0^{z_0} z dA(z) = 0 \quad (15)$$

Velikost končnega radija ukrivljenosti določimo na osnovi momentnega ravnotežja

$$M_{el} + M_{pl} = 0 \quad (16)$$

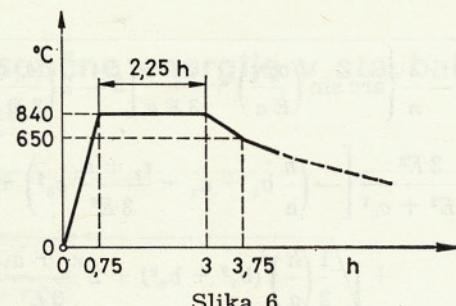
in odtod z zamenjavo funkcij (7) in (13)

$$\left(\frac{1}{z_0} - \frac{E}{R \sigma_0} \right) \left[\int_0^{a_1} \zeta^2 dA(\zeta) - \int_0^{-a_2} \zeta^2 dA(\zeta) \right] + \\ + \frac{1}{z_0} \left[\int_0^{-z_0} z^2 dA(z) - \int_0^{z_0} z^2 dA(z) \right] - \\ - \int_{-z_0}^{z_s - a_2} z dA(z) - \int_{-z_0}^{a_1 + z_s} z dA(z) = 0 \quad (17)$$

Iz zgornje enačbe izhaja, da je treba najprej določiti mejo plastičnega tečenja σ_0 , globino plastične deformacije $z = z_0$ po enačbi (4) in lego nevtralne osi $z = z_s$. V primeru, ko je os y sime-trala prereza, se nevtralna os ujemata s težiščnico prereza, $z_s = 0$.

3. PRIMERI ELASTO-PLASTIČNEGA UPOGIBA

Kot primer elasto-plastičnega upogiba izberimo jeklene palice, ki naj imajo pravokotni, kvadratni in okrogli konstantni prerez, in določimo polmer $R = \text{const}$, ki se pojavi po procesu krivljenja na notranji polmer $r_1 = 100 \text{ mm}$ (sl. 4). Za palice izberemo jeklo Č.1221, ki ga izdeluje železarna Jesenice. Preizkušanci in epruvete so bili izdelani iz iste gredice, ki vsebuje kemične elemente, določene s šaržno kemično analizo, in sicer: 0,12 % C; 0,11 % Si; 0,47 % Mn; 0,015 % P in 0,013 % S. Po obdelavi so bili preizkušanci in epruvete še dodatno normalizirani v tunelski peči pri temperaturi 840 °C (sl. 6), kar ustreza maloogljičnim jeklom z 0,12 % C.

Slika 6

Po šestih nateznih preizkusih epruvet (sl. 7), je bila določena srednja vrednost meje plastičnega tečenja $\sigma_0 = 225,6 \text{ N/mm}^2$, modul elastičnosti izberemo $E = 210\,000 \text{ N/mm}^2$.

Z uporabo enačbe (17) določimo najprej velikosti krivinskega polmera R . Za palico s pravokotnim prerezom (sl. 8 a) in velikostjo $a = 3,5 \text{ mm}$, $b = 20 \text{ mm}$ je srednji polmer krivljenja $r = r_1 + a = 103,5 \text{ mm}$ in s tem polmer po razbremenitvi

$$R = \frac{r}{1 - \frac{\sigma_0 r}{2 E a} \left[3 - \left(\frac{\sigma_0 r}{E a} \right)^2 \right]} = 108,67 \text{ mm}$$

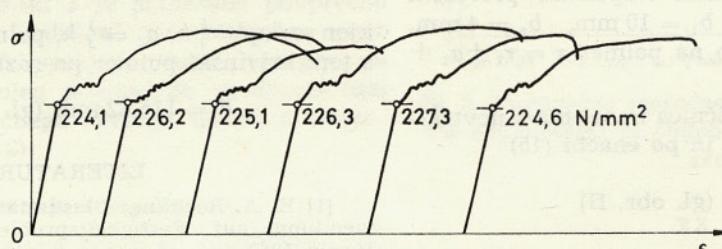
Palica s kvadratnim prerezom (sl. 8 b) in velikostjo $a = 5,5 \text{ mm}$ se pri polmeru krivljenja $r = r_1 + a = 105,5 \text{ mm}$ sprosti na polmer $R = 108,86 \text{ mm}$.

Palica z okroglim prerezom (sl. 8 c) in velikostjo $a = 5,5 \text{ mm}$ dobi po krivljenju na polmer $r = r_1 + a = 105,5 \text{ mm}$ krivinski polmer

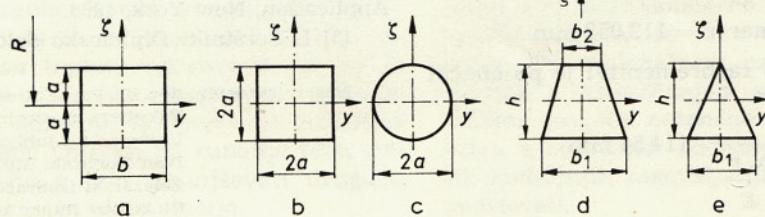
$$R = 109,32 \text{ mm} \quad (\text{gl. obr. I})$$

Krivinski polmeri R za zgornje tri primere so bili določeni tudi s preizkusi z napravo za krivljenje, ki ustreza primeru krivljenja po sl. 4. Za vsak primer je bilo opravljenih po šestnajst preizkusov in določena srednja aritmetična vrednost polmera:

$$R_e = \frac{1}{16} \sum_{i=1}^{i=16} R_e$$

Slika 7

Slika 8

$$R = \frac{r}{1 - \frac{2}{\pi} \left\{ \arcsin \left(\frac{\sigma_0 r}{E a} \right) + \frac{\sigma_0 r}{3 E a} \left[5 - 2 \left(\frac{\sigma_0 r}{3 E a} \right)^2 \right] \sqrt{1 - \left(\frac{\sigma_0 r}{E a} \right)^2} \right\}} = 109,32 \text{ mm} \quad (\text{I})$$

$$z_s = \frac{3 E^2}{3 E^2 + \sigma_0^2} \left[- \left(\frac{h}{a} b_2 + a_1 + \frac{r_1 + a_1}{3 E^2} \sigma_0^2 \right) + \sqrt{\frac{1}{2} \left(\frac{h}{a} \right)^2 (b_1^2 + b_2^2) + 2 \frac{r_1 + a_1}{3 E^2} \sigma_0^2 \left(\frac{h}{a} b_2 + a_1 \right) + \left(\frac{r_1 + a_1}{\sqrt{3} E} \sigma_0 \right)^2 \left(\frac{\sigma_0^2}{3 E^2} - 1 \right)} \right] = 0,624 \text{ mm} \quad (\text{II})$$

$$z_s = \frac{3 E^2}{3 E^2 + \sigma_0^2} \left[- \left(a_1 + \frac{r_1 + a_1}{3 E^2} \sigma_0^2 \right) + \sqrt{\frac{h^2}{2} + 2 \frac{r_1 + a_1}{3 E^2} \sigma_0^2 \cdot a_1 + \left(\frac{r_1 + a_1}{\sqrt{3} E} \sigma_0 \right)^2 \left(\frac{\sigma_0^2}{3 E^2} - 1 \right)} \right] = 0,81 \text{ mm} \quad (\text{III})$$

$$R = \frac{r}{1 - \frac{\sigma_0 r}{E} \frac{(z_s - a_2)^2 (3 a_1 + 2 a_2 + z_s) + (a_1 + z_s) \left[(a_1 + z_s)^2 - 2 \left(\frac{\sigma_0 r}{E} \right)^2 \right]}{2 (a_1 + z_s) (a_1^3 + a_2^3) - 1,5 (a_1^4 + a_2^4)}} = 116,82 \text{ mm} \quad (\text{IV})$$

Iz naslednje tabele so razvidne srednje vrednosti s preizkusi določenih krivinskih polmerov R_e in odstopanja od izračunanih vrednosti R

Prerez	R	R_e	Napaka %
pravokotni	108,67	107,67	-1
kvadratni	108,86	107,81	-1
okrogli	109,32	109,1	-0,2

Glede na velikost napake lahko ugotovimo, da je ujemanje izračunanih in preizkušenih rezultatov zelo dobro. Natančnost izračuna je v veliki meri odvisna od meje plastičnega tečenja σ_0 , ki jo določimo za posamezno gradivo z nateznim preizkusom.

Določimo sedaj še velikosti krivinskega polmera R za palico z enakokrakim trapeznim prerezom (sl. 8 d) in velikostjo $b_1 = 10 \text{ mm}$, $b_2 = 4 \text{ mm}$, $h = 20 \text{ mm}$, ki jo krivimo na polmer $r = r_1 + a_1 + z_s$.

V tem primeru se težiščnica ne ujema z nevtralno osjo, zato velja $z_s \neq 0$ in po enačbi (15)

$$z_s = 0,624 \text{ mm} \quad (\text{gl. obr. II})$$

kjer so $a_1 = \frac{2 b_1 + b_2}{3 (b_1 + b_2)} h = 11,43 \text{ mm}$ in $a_2 = h - a_1 = 8,57 \text{ mm}$ in polmer $r = 112,053 \text{ mm}$.

Krivinski polmer po razbremenitvi je po enačbi (17)

$$R = \frac{r}{1 - \frac{e}{d} \frac{\sigma_0 r}{E}} = 114,54 \text{ mm}$$

kjer sta

$$e = b_2 \left\{ 3 \left[(a_1 + z_s)^2 + (z_s - a_2)^2 - 2 \left(\frac{\sigma_0 r}{E} \right)^2 \right] \right\} + \frac{a}{h} \left\{ (z_s - a_2)^2 \cdot (3 a_1 + 2 a_2 + z_s) + (a_1 + z_s) \cdot \left[(a_1 + z_s)^2 - 2 \left(\frac{\sigma_0 r}{E} \right)^2 \right] \right\} = 4012,45 \text{ mm}^3$$

$$d = b_2 [2 (a_1^3 + a_2^3)] + \frac{a}{h} [2 (a_1 + z_s) (a_1^3 + a_2^3) - \frac{3}{2} (a_1^4 + a_2^4)] = 2222,25 \text{ mm}^3$$

V primeru, da je prerez enakokrak trikotnik (sl. 8 e) z velikostjo $b_2 = 0$, velikosti $b_1 = 10 \text{ mm}$, $h = 20 \text{ mm}$, ki ga krivimo na polmer $r = r_1 + a_1 + z_s$, ima lego težiščnice glede na nevtralno os

$$z_s = 0,81 \text{ mm} \quad (\text{gl. obr. III})$$

kjer so: $a_1 = \frac{2}{3} h$, $a_2 = \frac{1}{3} h$, polmer $r = 114,14 \text{ mm}$ in s tem krivinski polmer po razbremenitvi

$$R = 116,82 \text{ mm} \quad (\text{gl. obr. IV})$$

LITERATURA

[1] K. A. Reckling: Plastizitätstheorie und ihre Anwendung auf Festigkeitsprobleme, Springer-Verlag, Berlin 1967.

[2] Alexander Mendelson: Plasticity: Theory and Application, New York, 1968.

[3] I. Borštnik: Diplomsko delo, Ljubljana, 1978.